

О. В. Поркуян,
директор комунального закладу
«Кіровоградський обласний центр
еколого-натуралістичної
творчості учнівської молоді»

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО В ЕКОЛОГІЧНОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДІ

Гострота сучасної екологічної ситуації в усьому світі і в Україні, зокрема, породжує чимало проблем. Одна з них – виховання молодого покоління, здатного гармонійно співіснувати з природою, раціонально використовувати та відтворювати її багатства, психологічно готового оберігати її. Формування нового екологічного мислення, реалізація екологічної освіти сприятиме вирішенню зазначеної проблеми.

Екологічна освіта і виховання покликані забезпечити підростаюче покоління науковими знаннями про взаємозв'язок природи і суспільства, допомогти зрозуміти багатогранне значення природи для суспільства і кожної людини зокрема, виробити потребу в спілкуванні з природою та сформувати прагнення брати активну участь у поліпшенні довкілля. Передумовою цього є екологічні знання, а результатом – екологічний світогляд.

Чудовий посібник з екологічної освіти і виховання шкільна педагогіка отримала завдяки В. Сухомлинському, всі його праці «написані з природи» і є навчальним посібником вчителю, керівнику творчого учнівського об'єднання. «Краса природи – це могутнє джерело енергії думки, це поштовх, що пробуджує і ледачу, і сонну, і інертну думку. Перед красою кожна дитина така, якою вона є насправді, під впливом краси вона стає такою, якою вона повинна бути. Коли дитина опиняється віч-на-віч з природою, коли перед нею відкривається світ дивних речей – дайте волю дитячим вчинкам, саме через вчинки ви найкраще зможете спостерігати, як сприймає навколишній світ кожна дитина, що вона бачить, як думає» (1, с. 45).

В. Сухомлинський вибудував струнку педагогічну систему, зорієнтовану на природоохоронне навчання й виховання. Суспільне виховання, на думку педагога, не повинно відокремлювати дитину від навколишнього світу, а навпаки – зобов'язане максимально враховувати особливості її розвитку як природної істоти «людина була й завжди залишається дитям природи, і те, що ріднить її з природою, має використовуватися для її прилучення до багатств духовної культури» (3, с.127).

Навчити дітей мислити такими категоріями, які б допомогли їм усвідомити свою природну сутність, невіддільність від природи, зрощення з

нею, а звідси і вміння застосовувати набуті знання для подальшого її збереження і розвитку – основні завдання, над якими працюють педагогічні працівники загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів Кіровоградщини. В області працюють Світловодська міська, Новоархангельська районна станції юннатів, Гайворонське навчально-виховне об'єднання «СЮТ-СЮН». Координаційним центром з питань еколого-натуралістичної, природоохоронної та дослідницької роботи для вчителів, керівників гуртків, школярів та учнівської молоді є Кіровоградський обласний центр еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді.

Його працівники спрямовують свою роботу на створення цілісної системи виховання засобами природи. Заняття природничого та еколого-краєзнавчого спрямування стали невід'ємною складовою роботи творчих об'єднань усіх профілів. Вихованці закладу мають змогу реалізовувати свої пізнавально-творчі потреби, розширювати та поглиблювати знання, застосовувати набуті вміння і навички в практичній природоохоронній, просвітницькій і пошуково-дослідницькій діяльності. Атмосфера конструктивної творчої взаємодії навчально-виховного середовища закладу сприяє розвитку кожного вихованця як екологічно свідомої особистості. У екологічному центрі діяльність вихованців побудована так, щоб через постійні самостійні відкриття в природі, різноманітну навчально-творчу діяльність на базі природних об'єктів вони пізнали світ, його закономірності та закони. Саме тому в практику роботи ввійшли тематичні екскурсії в природу, заняття в «зеленому класі» та в «саду запахів», еколого-краєзнавчі експедиції, виставки малюнків, плакатів, виробів з природного матеріалу, природоохоронні акції та операції, пошуково-дослідницька та пропагандистська діяльність. Важливого значення набула співпраця з місцевими природоохоронними установами, місцевим краєзнавчим музеєм.

В.О.Сухомлинський завжди підкреслював, що треба навчати учнів розуміти природу, піклуватися за збереження і примноження її багатств. Найважливіші умови виховання бережливого ставлення до природи – це пізнання та вивчення рідного краю, розвиток в учнів позитивних емоційних виявів до навколишніх об'єктів, активна практична діяльність. Пізнання та вивчення природи краю слід починати зі спостережень у природі. Видатний педагог сформував низку порад щодо організації спостережень для підвищення їх ефективності: спостереження мають викликати почуття радості, супроводжуватися короткими, емоційно насиченими розповідями про даний об'єкт, необхідно звернути увагу на красу навколишнього світу.

Саме методам безпосереднього ознайомлення дітей з природою В.О.Сухомлинський надавав першочергового значення. «Ведіть дітей у ліс, до річки, на луг, – писав він, – відкрийте перед ними джерело, без якого неможливе повноцінне духовне життя, і ви побачите, як діти стануть розумними, спостережливими, кмітливими» (1, с.45).

Дійсно, екскурсії в природу позитивно впливають на розвиток екологічного і естетичного мислення вихованців, формування їх світогляду, сприяють набуттю знань, умінь і навичок для практичного вирішення проблеми

охорони навколишнього середовища. Під час екскурсій вихованці обласного центру еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді не лише ведуть спостереження, а й отримують первинні знання та вміння щодо проведення пошуково-дослідницької роботи. Вони опановують методи проведення спостережень за об'єктами та явищами природи, вчать аналізувати, порівнювати, робити узагальнення та висновки. Так, виконуючи дослідницькі завдання, вихованці гуртків «Юні друзі природи», «Основи екологічних знань» знайомляться з рослинним і тваринним світом рідного краю, особливостями їх життя в різні пори року. Все це активізує пізнавальну діяльність вихованців, сприяє дослідженню вихованцями взаємозв'язків і взаємообумовленостей у природі, формує любов до природи рідного краю. Екскурсії в природу – це джерело натхнення та естетичних почуттів. Саме ця робота дає можливість вирішувати таке важливе завдання – навчити дітей дотримуватись норм поведінки в природі.

Ознайомлення з «найпрекраснішою в світі книгою – Книгою природи» продовжується і в гуртках «Юні біологи», «Юні знавці лікарських рослин», «Юні валеологи», «Юні зоологи», «Рослини – символи України», «Екологи – краєзнавці», вихованці яких залучаються до активної природоохоронної та просвітницької діяльності. Набуті теоретичні знання вихованці закріплюють на практичних і експериментально-дослідницьких заняттях, навчально-дослідній земельній ділянці закладу.

Своєрідною лабораторією просто неба є екологічні стежки. Така форма природоохоронної роботи надзвичайно ефективна. По-перше, вона проходить не в процесі обов'язкового заходу, приуроченого до конкретної дати, місця чи часу, а при безпосередньому спілкуванні з природою. По-друге, завдяки емоційному сприйняттю дитиною навколишнього середовища і впливу на всі органи чуття цілеспрямовано формується позитивна емоційна сфера, передусім у тих дітей, котрі до цього мало спілкувалися з природою. Ступаючи на таку екологічну стежку, юні відвідувачі входять до живого храму природи, невичерпного джерела прекрасного світу знань.

Юннати обласного центру еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді розробили маршрут екологічної стежки «Парк Перемоги». Її маршрут проходить через найбільш типові для нашої місцевості природні ландшафти та знайомить з особливостями її флори й фауни. Екологічна стежка допомагає органічно сприймати єдність Природи і Людини. Безпосередній контакт з природою дає можливість спостерігати об'єкти і явища, бачити взаємозв'язки між ними, виховувати зацікавленість, розвивати системне та логічне мислення, формувати природо цілісний світогляд. Адже найталановитіший педагог – це сама природа. І завдання екологічної стежини – допомогти природі стати вчителем, а дітям – сприйняти її уроки.

Подорожуючи екологічною стежкою, школярі вчать розуміти й любити природу, бути небайдужими до її майбутнього. Вона дає дітям часточку добра, тепла, усвідомлення того, що необхідно берегти і цінувати все те, що нас оточує.

Надаючи виняткового значення дослідницькому характеру навчальної діяльності, В. Сухомлинський вважав, що, думаючи, вивчаючи та зіставляючи, діти відкривають істину або ж бачать, що для її відкриття необхідні нові спостереження, експериментування. Важливо, щоб активне сприйняття світу почалося ще в молодшому віці, а в ранню юність людина вступила вже із сформованими стійкими переконаннями.

Враховуючи, що одним із пріоритетних напрямів в діяльності позашкільних навчальних закладів еколого-натуралістичного профілю області є експериментально-дослідницький, і, наслідуючи ідеї великого педагога, Кіровоградський обласний центр еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді проводить щорічний конкурс екологічних проєктів. У конкурсних роботах учні порушують актуальні проблеми механізмів впливу різних аспектів діяльності людини на природні системи, закономірності реакцій біологічних об'єктів на антропогенні впливи. Юні екологи пропонують план обґрунтованих дій щодо поліпшення екологічної ситуації регіону, в тому числі із залученням до екологічної просвіти учнівської молоді. Також у багатьох конкурсних роботах підбиваються підсумки екологічних експедицій з вивчення природи рідного краю.

Поширенню нетрадиційних форм роботи учнівських колективів, пошуку та розвитку талантів та обдарувань, приверненню уваги місцевої влади, громадських та державних організацій до екологічних проблем регіону сприяє робота екологічних колективів (агітбригад). Щороку Кіровоградський обласний центр еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді проводить конкурс екологічних бригад, під час якого юні екологи з допомогою театральних дійств у своїх виступах висвітлюють актуальні екологічні проблеми сьогодення, звітують про роботу зі збереження природи, охорони довкілля, закликають любити і берегти природу.

Важливим засобом формування у вихованців бережливого ставлення до природи, глибокої зацікавленості в її захисті є тематичні масові заходи, зокрема традиційні юннатівські свята та акції. Загальновідомо, що для дітей свята – це і яскраві враження, і спільні веселощі, і цікаві колективні творчі справи. Досвід практичної діяльності підтверджує, що такі заходи за участю вихованців, педагогів і батьківської громадськості є важливим стимулюючим фактором для прояву ініціативи та творчої активності дітей та педагогів, розвитку їх комунікативно-творчих здібностей. До традицій закладу ввійшли «Свято урожаю», «Свято квітів», акції «Букет – замість ялинки», «Збережемо первоцвіти», «Допомога птахам взимку». Крім того, вихованці закладу є активними учасниками всеукраїнських акцій «Зелений паросток майбутнього», «Майбутнє лісу в твоїх руках», «Вчимося заповідувати», «Юний дослідник», «Птах року», «Джміль та бджілка», «Біощит» та інші.

Виховання працелюбності, трудової активності є неодмінною умовою розвитку інтелектуальних, творчих, моральних і психологічних якостей особистості. В. Сухомлинський був прихильником раннього залучення дітей до праці. Він рекомендував для цього використовувати різноманітні її види, «поєднуючи зусилля рук і думки». Система трудового виховання, за

В. Сухомлинським, має ґрунтуватися на принципі поєднання навчання з колективною працею. Керуючись цим принципом та враховуючи ключові перетворення, що сьогодні відбуваються в усіх сферах суспільно-економічного життя, педагогічні колективи навчальних закладів Кіровоградщини спрямовують свою діяльність на організацію продуктивної праці школярів шляхом широкого застосування існуючих і розробки нових підходів у системі трудового виховання та профорієнтаційної роботи.

В.Сухомлинський зазначав, що, вивчаючи різноманітність об'єктів природи, необхідно пов'язати з ними відповідні види сільськогосподарської праці, а знання про природу поглиблювати шляхом дослідницької роботи на навчально-дослідній земельній ділянці. «Труд є не тільки життєвою необхідністю, без якої неможливе існування, а і сферою багатогранних проявів духовного життя, духовного багатства особистості. В труді проявляється найважливіший засіб самовираження, самоствердження особистості» (1, с.243). Відповідно до цього в загальноосвітніх та позашкільних закладах області організована робота на навчально-дослідних земельних ділянках, які є базою творчої, дослідницької та практичної роботи учнів.

Робота на навчально-дослідних земельних ділянках розвиває у дітей творче та шанобливе ставлення до сільськогосподарської праці, спостережливість і дисциплінованість, уміння самостійно планувати і проводити дослідження, робити висновки, а найголовніше – готує до творчої праці. Школярі області під керівництвом вчителів, спеціалістів сільського господарства проводять дослід з рослинництва, тваринництва, овочівництва та квітництва, тематика яких різноманітна. Підсумки роботи на земельних ділянках підбиваються під час проведення «Свята врожаю». Як підкреслював В.Сухомлинський, «у цьому святі особливо яскраво виявляється єдність праці і краси».

Широка палітра обласних та Всеукраїнських трудових акцій – «Плекаємо сад», «Парад квітів біля школи», «Дослідницький марафон», «Юннатівський зеленбуд» – сприяє розвитку здібностей та інтересів школярів.

Науково-педагогічний та практичний доробок В.Сухомлинського, його ідеї щодо спілкування та взаємодії школярів з природою є актуальними для сучасних навчальних закладів. Багатогранність творчої спадщини видатного педагога глибоко вивчається в багатьох країнах світу та збагачує сучасну педагогічну думку.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. – К.: Радянська школа, 1984. Виховання дбайливого ставлення дітей до природи у світлі педагогічних ідей Василя Сухомлинського: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Суми, 2009.
2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: У п'яти томах. – Т.2. – К.: Радянська школа, 1976-1977.
3. Основи еколого-натуралістичної освіти: Науково-методичний посібник (За ред. д-ра. пед. наук В.В.Вербицького). – К., 2005.

4. Бик А. Мислення як категорія педагогіки В.Сухомлинського в контексті новітньої освітньої парадигми // Наук.зап.- Вип.52 – Ч.2. – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ імені В.Винниченка, 2003.